

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 321.7-028.79-021.146.4 (439) "2010/2018"

Григор'єв О. В.

ДЕМОКРАТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА УГОРЩИНИ: ПРОЕКЦІЯ НА РЕФОРМИ В. ОРБАНА ТА ПАРТІЇ «ФІДЕС» (2010–2018)

Вивчаються процеси трансформації ліберальної демократії в Угорщині. Досліджено проблеми побудови демократичного інституційного ландшафту. Акцентовано на радикалізмі правлячих партій, рості популізму. Розкрито основні прояви тиску влади на інститути ліберальної демократії. Особливу увагу приділено вивченню форм тиску режиму В. Орбана на неурядові організації, медіа, судові органи. Вивчаються зміни, внесені до Конституції Угорщини. Крізь призму неліберальних трансформацій досліджена міграційна проблема в Угорщині, особливості її зовнішньополітичного курсу.

Ключові слова: Угорщина, неліберальна демократія, партія «Фідес», В. Орбан.

У 2008 р., напередодні міжнародної фінансової кризи, Світовий банк опублікував доповідь [2], де відзначено: ера демократичного переходу в Центральній Європі закінчилася, бо усі країни, що вступили до ЄС у 2004 та 2007 рр. діють як ліберальні демократії. Було оптимістично констатовано, що тут створено стабільні інституції, котрі гарантують демократію. Але з позицій сьогодення ці твердження оцінюються критично. Навіть ставиться питання про те, чи не була прихильність окремих країн до ліберальної демократії вимушеною та тимчасовою задля приєднання до ЄС, адже завершивши євроінтеграційний процес окремі країни почали нехтувати базовими принципами ліберальної демократії [10].

Динамічні зміни в Угорщині починаючи від 2010 р. стали поворотним моментом. Вони спричинили питання: чи ці зміни унікальні як віддзеркалення історичного спадку Угорщини або ж це тенденція у світі? Процеси, які відбуваються в низці країн, дозволяють сформулювати робочу гіпотезу про зростання ареалу неліберальної демократії в останнє десятиліття. Нині ці процеси потребують аналізу, що актуалізує тематику, порушену в статті. Ставиться завдання з'ясувати причини переходу Угорщини до неліберальної демократії, оцінити можливі наслідки, загрози переорієнтації держави-учасниці ЄС на такі цінності.

Першим зацентрував на перспективах ліберальної демократії ще у 1997 р. Ф. Закарія [11]. Ця тематика піднімалася найперше у межах транзитологічних досліджень. В Україні проблематика неліберальної демократії в розроблялася І. Кабанцевою, В. Кураніним, І. Кушнар'євим, О. Романюком та ін. Водночас цілісного аналізу кейсу Угорщини в частині аналізу її переходу до неліберальної демократії проведено не було.

Специфіка Угорщини в тому, що на відміну від багатьох країн ЦСЄ, процес демократизації тут був порівняно простим. Країна послідовно реформувалася та першою з-поміж посткомуністичних держав подала заявку на вступ до ЄС (березень 1994 р.). Та попри друге десятиліття членства в ЄС, Угорщина має великі проблеми побудови демократичного інституційного ландшафту, політика держави радикалізується, зростає вплив популістів [4, с. 197-198].

Серед причин піднесення популярності партії «Фідес» є наслідки кризи 2008 р., яка зробила електорат уразливим. Високі рейтинги партії «Фідес», а також разюча, як для праворадикального партійного сегмента, популярність партії «Йоббік» можуть бути пояснені крізь призму наслідків цієї кризи та висхідного невдоволення населення соціально-економічними показниками, наявним на той момент політичним порядком. Напередодні 2010 р. (й упродовж наступних років) зріс попит саме на авторитарну політику за одночасного ослаблення угорського громадянського суспільства, падіння довіри до ринкової економіки. Отже, «Фідес» прийшла до влади на хвилі сильного соціального невдоволення. Виборча програма партії підживлювала ці настрої аргументами про те, що у 1989-1990 рр.

реального переходу не було, бо попередня номенклатура зуміла трансформувати свою втрачену політичну силу на економічний вплив; тепер же (2010 р.) настав час для нового політичного порядку, який буде встановлений завдяки «революції виборчих скриньок». Відтак від 2010 р. Угорщина переживає відхід від ліберальної демократії.

Найперше ці процеси відобразилися у новій Конституції Угорщини (вступила в дію у 2012 р.), яку неформально характеризують як «європейську неслухняність». Вона розроблялася без цивілізованих дебатів. Усі обговорення проходили за участю лише представників правлячих партій. Невдовзі (березень 2013 р.) до неї внесено зміни, що свідчить про конституційно-правову турбулентність країни.

Серед суперечливих норм Конституції Угорщини відзначимо: скасування права Конституційного суду Угорщини посилається на власні рішення, прийняті до вступу в дію нової конституції; обмеження низки прав цього судового органу; визначення сімейних зв'язків виключно як заснованих на шлюбі та зв'язків між батьками та дітьми, а шлюб – як добровільного союзу чоловіка та жінки (заперечення одностатевих шлюбів); наділення парламенту правом через прийняття органічних законів визначати критерії віднесення частини релігійних організацій до «церков», що зумовить нерівність правового статусу релігійних організацій, які (не) мають статус «церкви»; заборона в періоди виборчих кампаній до угорського парламенту та Європарламенту розміщувати агітаційні матеріали в приватних медіа; наділення Голови Національного бюро юстиції широкими повноваженнями передавати справи з одного суду в інший та ін. Загалом нова конституція стала початком широкомасштабної атаки на ліберальну демократичну політику та практику в країні. Водночас В. Орбаном була обрана тактика, за якою Угорщина зберігає членство в ЄС, продовжує отримувати субсидії та пільги.

Після зміни Основного Закону Угорщини парламентська більшість вирішує питання порядку денного фактично без будь-яких механізмів контролю, а незалежність як загальних судів, так і Конституційного суду фактично скасована. Скорочення повноважень Конституційного суду є важливою «перемогою» В. Орбана, позаяк цей судовий орган був чи не єдиною протиположною неліберально налаштованій парламентській більшості. За оцінками Угорського Гельсінського комітету, «уряду „Фідес“ вдалося сформувати Конституційний суд як лояльне тіло» [3], відтак 11 із 15 суддів були призначені парламентською більшістю без консультацій з опозицією. Після 2010 р. члени та прихильники «Фідес» фактично підпорядкували собі судову вертикаль. Саме члени цієї партії зайняли провідні позиції в аполітичних незалежних установах. Були ініційовані кампанії проти представників попередніх урядів та окремих частин інтелігенції [10, с. 4]. Уряд В. Орбана та парламент, контрольований партією «Фідес», розпочав наступ на опозицію, особливо соціалістів.

Від початку 2012 р. Європейська комісія відкрила низку проваджень щодо Угорщини; натомість В. Орбан почав застосовувати тактику «стратегічного відступу», аби ввести в оману демократичні інституції світу щодо справжнього стратегічного курсу. Фактично ж В. Орбан створив систему, в якій глава уряду необмежено впливає через централізацію влади та неформальні відносини на основі особистої залежності. На переконання угорської влади, європейські політичні системи не потребують системи стримувань і протиположно; натомість доречно посилювати співпрацю державних установ. Видається, що відбулася «приватизація» або ж ослаблення державою незалежних інституцій Угорщини, які традиційно є частиною системи стримувань і протиположно, відіграють ключову роль у забезпеченні верховенства права через поділ влади. В. Орбан, припускаємо, має за мету ліквідувати механізми стримувань і протиположно та навіть парламентську ротацію партій, позаяк центром політичного життя Угорщини визначає партію «Фідес». Загалом неліберальна демократія спрямована на розбудову сильної виконавчої влади, що й успішно впроваджується в Угорщині.

Після внесення змін до Конституції був видозмінений виборчий закон: вибори проходять в один тур замість двох; скасовані обмеження щодо явки на голосування; за змішаної виборчої системи збільшено частку депутатів, обраних за мажоритарною системою тощо. Виборчі округи почали створюватися так, щоб забезпечити додаткові преференції саме

для «Фідес»; надано права голосу угорцям-нерезидентам (це переважно лояльний до «Фідес» електорат) тощо. Загалом ці зміни спрямовані на зміцнення позицій партії «Фідес», забезпечення їй парламентської більшості.

Про намір побудови власне неліберальної демократії В. Орбан заявив у промові 2014 р., а після початку міграційної кризи у 2015 р. політик оголосив кінець епохи «ліберального бла-бла» (“liberal blah blah”), і передбачив, що Європа йде до свого «християнського та національного» уявлення про політику [6].

Нині склалася ситуація, за якої в країні залишилося лише кілька незалежних газет і новинарних веб-сайтів. Було створено нові державні органи для регулювання медіа-контенту з домінуванням в їх персональному складі саме представників партії «Фідес». Показово, що нині близько 80 % населення мають доступ лише до медіа, підконтрольних «Фідес» [10, с. 6]. Суспільному мовленню відмовляють у праві випускати свої власні новини, зобов'язуючи їх, натомість, використовувати новини, випущені Національною агенцією новин, яка підконтрольна «Фідес». Раніше конституційно заборонений інформаційний монополізм, є легалізований. У 2013 р. парламент прийняв поправку, яка заборонила політичну рекламу в комерційних медіа під час виборчих кампаній. Це створило ситуацію, коли кандидати вимушені звертатися до державних ЗМІ, на які сильно впливає «Фідес».

Окрім цього зростає рівень корупції – не лише побутової, а, найперше, топ-корупції. Наприклад, родина (фактично клан) В. Орбана систематично збагачується шляхом вигравання тендерів на великі соціальні проекти, фінансовані ЄС та іншими міжнародними інституціями. Угорщина стає прикладом «захопленої держави», бо саме неформальна інституціоналізація (непотизм, клановість, корупція) визначає розвиток країни [4, с. 199].

Угорщина є особливим випадком, коли в державі-учасниці ЄС уряд стратегічно застосував обмежувальні заходи проти громадянського суспільства, фактично виключив його з процесу прийняття рішень, обмежив сферу його дії та фінансування [1, с. 139]. В. Орбан запозичив від Росії стратегію контролю над НУО, контролюючи їх фінанси. Попри громадські протести, угорський парламент прийняв, а глава держав Я. Адер влітку 2017 р. підписав закон, за яким організації, які отримують з іноземних джерел (т. зв. «підтримувані з-за кордону організації») підтримку понад 7,2 млн євро на рік мають бути перереєстровані як такі, що мають іноземне фінансування, зі суворим режимом фінансового контролю. Це різко ускладнило діяльність низки організацій, найперше – правозахисних, антикорупційних.

Для виправдання своєї політики В. Орбан активно використовує національну риторику: Угорщині потрібна внутрішньополітична згуртованість, позаяк загрожують зовнішні та внутрішні вороги, зокрема іноземні НУО, різноманітні «національні зрадники» (найперше мається на увазі Дж. Сорос). Перед кожними новими виборами «Фідес» радикалізує риторику, шукає нових «ворогів». Однією з таких тем є міграційна політика, спричинена загальноєвропейською міграційною кризою 2015 р. Угорщина послідовно протистоїть прийняттю мігрантів, зокрема тих, кого має прийняти за квотами перерозподілу біженців. Офіційна позиція угорського уряду – міграція не відповідає національним інтересам. Влітку 2018 р. Угорщина озвучила намір вийти з глобального договору ООН про міграцію. 20.06.2018 р. угорський парламент всупереч міжнародному законодавству ухвалив пакет законів «Зупинити Сороса» з метою ніби-то захисту країни від напливу нелегальних мігрантів.

Попри серію протестів, наприкінці 2018 р. прийняте рішення перенести Центральноевропейський університет з Будапешта до Відня. Саме тиск угорської влади став причиною завершення дворічної суперечки про свободу науки в Угорщині. Після 25-річної діяльності заклад є витіснений урядом В. Орбана через прозахідну позицію та функціонування коштом США. Задля витіснення навчального закладу, підтримуваного особистим ворогом В. Орбана Дж. Соросом, угорський парламент прийняв спеціальний закон, за яким закордонні заклади вищої освіти в Угорщині, повинні також мати

функціонуючий кампус і за місцем юридичної прописки (у цьому випадку це мав би бути штат Нью-Йорк). Фактично освіта в Угорщині нині стала заручницею політики.

Угорщина підтримує політиків зі сумнівною репутацією, зокрема тих, кого на батьківщині звинуватили в корупції. Прикладом є колишній глава уряду Македонії, приятель В. Орбана Н. Груєвський. Після озвучення вироку, Н. Груєвського було нелегально доставлено до Будапешта за допомогою угорської влади (автомобілем угорського посольства), де він отримав політичний притулок як особа, переслідувана на батьківщині.

Зближуючись із Росією, Угорщина натомість загострює зовнішньополітичні стосунки з низкою країн. У випадку з Україною, Угорщина підтримує видачу паспортів своєї держави українцям, які проживають у Закарпатській області (такі випадки фіксуються упродовж останніх десяти років). Також Угорщина протестує проти українського законодавства про освіту, що нібито порушує права угорців, які живуть на Закарпатті і, на знак протесту, блокує рух України в НАТО і ЄС.

На позначення режиму сучасної Угорщини дослідниці А. Пету та В. Гжебальська [8] пропонують неологізм «поліпорна держава» (polypore state – мовний новотвір, в основі якого назва паразитарного грибка, який уражає уже ослаблені дерева, живлячись ними). У такій державі уряд «живиться» ресурсами своїх ліберальних попередників (інституції, джерела фінансування), але на заміну створює цілковито новий тип держави. Наприклад, держава-поліпор перерозподіляє ресурси зі світського, модерністського сектора громадянського суспільства до неліберальних НУО, які підтримують її політику (тобто квазі-НУО) або ж організацій, які більш відповідні ідеології саме правлячої партії. В Угорщині підтримка держави найперше стосується структур, лояльних до партії «Фідес». Наприклад, двома основними жіночими організаціями є давно існуюча ліберальна НУО «JÓL-LÉT Alapítvány» та новостворена консервативна НУО «Harom Kiralyfi», але останніми роками тільки остання отримувала значні державні субсидії для своїх проектів. Помітно, що угорський «третій сектор» штучно модифікується шляхом перерозподілу різноманітного фінансування тим НУО, які поділяють ідеологію уряду В. Орбана. Натомість прогресивні організації через штучно звужені можливості фінансування все більш неспроможні впливати на внутрішню політику держави.

Для виправдання своїх рішень уряди неліберальних демократій часто вдаються до аргументів безпекового характеру, близьких пересічним громадянам. Зокрема, іноземні організації позиціонуються як загроза для національного суверенітету (це особливо виражене саме в Угорщині). Звучать міркування, що гендерна рівність, відкрите суспільство та права меншин є екзистенційною загрозою виживання угорської нації. Наприклад, у 2013 р. В. Орбан розпорядився провести розслідування щодо фінансованих урядом Норвегії кількох угорських НУО зі захисту прав ромів та жінок, котрі зазнали насильства. Ці організації звинувачені в тому, що були проплаченими політичними активістами, які намагаються просувати інтереси іноземних акторів на території Угорщини.

Угорські високопосадовці ставлять під сумнів оцінки їх країн незалежними рейтингами, зокрема щорічні дані «Freedom House». Наприклад, очільник зовнішньополітичного відомства Угорщини П. Сіярто, виражаючи позицію партії «Фідес», називає «нісенітницею» висновки «Freedom House» про те, що демократія в Угорщині погіршується [5]. Водночас практично усі індекси фіксують погіршення демократичних параметрів Угорщини, її відхід від ліберальної демократії. Американське видання «Foreign Policy» називає Угорщину уже не просто неліберальною демократією, а авторитарною державою, яка демонструє «відкат свободи» [9].

Бачимо, що сучасна Угорщина відкинула ідеологію, засновану на індивідуалізмі, правах людини, економічній прозорості та мультикультуралізмі. Замість цього впроваджується альтернативна соціальна, політична та економічна модель, в якій збереження «традиційних цінностей», чітких національних ідентичностей має першорядне ідеологічне значення. Нова модель також часто характеризується системною корупцією та все більш авторитарною політичною культурою.

Причини такого антидемократичного реверсу можна вбачати як у комуністичному, так і в докомуністичному минулому. Після розпаду комуністичних урядів ейфорія від демократичних змін відтіснила прогнози про можливий вплив на демократизацію саме історичного чинника, з яким доведеться боротися задля успішного переходу до ліберальної демократії. Видається, існувало сподівання, що самого факту відходу від комуністичної ідеології буде достатньо, щоб впровадити ліберальну демократію. Однак після встановлення комуністичних режимів після Другої світової війни в регіоні не було стійкого досвіду справжньої демократії. Ще до нав'язування комунізму Угорщина та інші країни ЦСЄ були спадкоємцями репресивної та переважно авторитарної політичної культури. Крізь призму цього аргументу можна пояснити ту легкість, з якою партія «Фідес» та уряд В. Орбана зуміли легко підірвати демократичні механізми стримувань і противаг, не викликавши активних протестів широкої громадськості. Бачимо, що демократичне відхилення Угорщини демонструє: успішна демократизація не може базуватися лише на інституційній основі; політична та правова культура є такими ж важливими як й інститути.

Використана література:

1. Кабанцева І. Громадянське суспільство Угорщини як актор протидії корупції: можливості для діяльності в умовах наростання неоавторитарних тенденцій. *Науковий вісник Східноєвропейського університету ім. Лесі Українки*. Серія Міжнародні відносини. 2018. № 2. С. 134-140.
2. Alam A., Anós P., Casero Khan F., Udomsaph C. Unleashing prosperity: productivity growth in Eastern Europe and the former Soviet Union. Washington: The World Bank, 2008. 275 p.
3. Hungary's Government Has Taken Control of the Constitutional Court. URL: helsinki.hu/en/hungarys-government-has-taken-control-of-the-constitutional-court (дата звернення: 05.12.2018)
4. Kabantseva I. Przeciwdziałanie korupcji przez społeczeństwo obywatelskie: analiza porównawcza doświadczenia Rumunii, Węgier i Polski. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*. 2018. № 9. S. 193-204.
5. Keszthelyi C. Szijjártó: Freedom House criticism of Hungary is «nonsense». URL: https://bbj.hu/politics/szijasarto-freedom-house-criticism-of-hungary-is-nonsense_114599 (дата звернення: 12.12.2018)
6. Mueller J.-W. The problem with «illiberal democracy». URL: <https://jordantimes.com/opinion/jan-werner-mueller/problem-illiberal-democracy%E2%80%9999> (дата звернення: 03.12.2018)
7. New Electoral System in the Home Stretch. URL: http://www.valasztasirendszer.hu/wp-content/uploads/PC_New_Electoral_System_In_The_Home_Stretch_20130723.pdf (дата звернення: 30.11.2018)
8. Pető A., Grzebalska W. How Hungary and Poland have silenced women and stifled human rights. URL: <http://visegradrevue.eu/how-hungary-and-poland-have-silenced-women-and-stifled-human-rights/> (дата звернення: 28.11.2018)
9. Rohac D. Hungary and Poland Aren't Democratic. They're Authoritarian. *Foreign Policy*. 2018. 5 Feb.
10. Shekhovtsov A. Is Transition Reversible? The Case of Central Europe. *Legatum Foundation*. URL: <https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/is-transiting-reversible-the-case-of-central-europe-january-2016.pdf?sfvrsn=8> (дата звернення: 21.11.2018)
11. Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. 1997. № 76 (6). P. 22-43.

Hryhoriev O. *The Democratic Perspective of Hungary: Projection onto the V. Orbán's and Fidesz Party's reforms from 2010 to 2018*

The processes of transformation of liberal democracy in Hungary are studied. The problems of constructing a democratic institutional landscape are investigated. It focuses on the radicalism

of the ruling parties, the growth of populism. The main manifestations of the pressure of power on institutes of liberal democracy are revealed. Particular attention is paid to the study of the form of pressure of regime V. Orban on non-governmental organizations, media, judicial bodies. The changes made to the Constitution of Hungary are being studied. Through the prism of illiberal transformations, the migratory problem in Hungary, the peculiarities of its foreign policy course, was investigated.

Keywords: Hungary, illiberal democracy, Fidesz Party, V. Orbán.

УДК: 329.05

Буряченко О. В.

КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Статтю присвячено дослідженню феномена репутації політичної партії. В якості важливого чинника її формування визначено вміння використовувати комунікаційний потенціал сучасного інформаційного суспільства. Визначається, що репутація виникає на межі взаємодії політичної партії та громадян найбільш гостро в період електорального вибору певної політичної сили чи в період пошуків шляхів для національного примирення політичних сил.

Охарактеризовано і визначено новий феномен – «е-репутація політичної партії», який на практиці вимагає вибору змістовної стратегії та ефективної комунікації, а також дій, спрямованих на оптимізацію присутності в мережі й проведення разом із користувачами певного дискурсу. Показано, що соціально-мережева комунікація суттєво збільшує комунікативний потенціал політичних партій на сьогоднішньому етапі суспільного розвитку.

Ключові слова: репутація політичної партії, інформаційне суспільство, політична комунікація, е-репутація, інтернет-політика, інтернет-партія.

За останні роки термін «репутація» із публіцистичної сфери перейшов до царини наукових досліджень. Слово «репутація» походить від латинського *reputatio* – рахунок, числення. У тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової «репутація – це громадська оцінка, спільна думка про якості, достоїнства і недоліки кого-небудь або чого-небудь» [1, с. 666]. Закономірним підсумком поширення терміну «репутація» стало його активне використання і в політичному просторі. Саме політична репутація політичних партій стає однією з ключових домінант їх успіху або провалу, свого роду «знаком якості» того чи іншого суб'єкта політичного процесу. Явище репутації виникає на межі взаємодії політичної партії та громадян найбільш гостро в період електорального вибору певної політичної сили чи в період пошуків шляхів для національного примирення політичних сил [2, с. 47]. Певною мірою можна стверджувати, що сьогодні проблема політичного вибору вирішується громадянами здебільшого не на основі передвиборчих програм політичних партій, а під впливом враження від їх іміджу й репутації, які сформувалися в різних електоральних групах, а також створених за допомогою засобів масової інформації.

Філософські, методологічні основи формування репутації були закладені в класичних працях Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, Платона, Плутарха, Ф. Честерфілда, А. Шопенгауера, й інших мислителів. До власне наукового дослідження проблеми репутації вперше звернулися західні дослідники в 40-50 рр. ХХ ст., що було пов'язано з інституційним оформленням цього феномена в західних державах. Ймовірно, уперше поняття «репутація» в науці з'явилося у 1996 р. завдяки Ч. Фомбрану [3]. В контексті політичної науки помітну роль в теоретичній розробці проблеми формування і функціонування репутації зіграли праці західних політологів, насамперед роботи Ф. Грінстайна, Д. Кіндера, А. Міллера, С. Фіску, що були присвячені питанням сприйняття політичних лідерів громадянами.